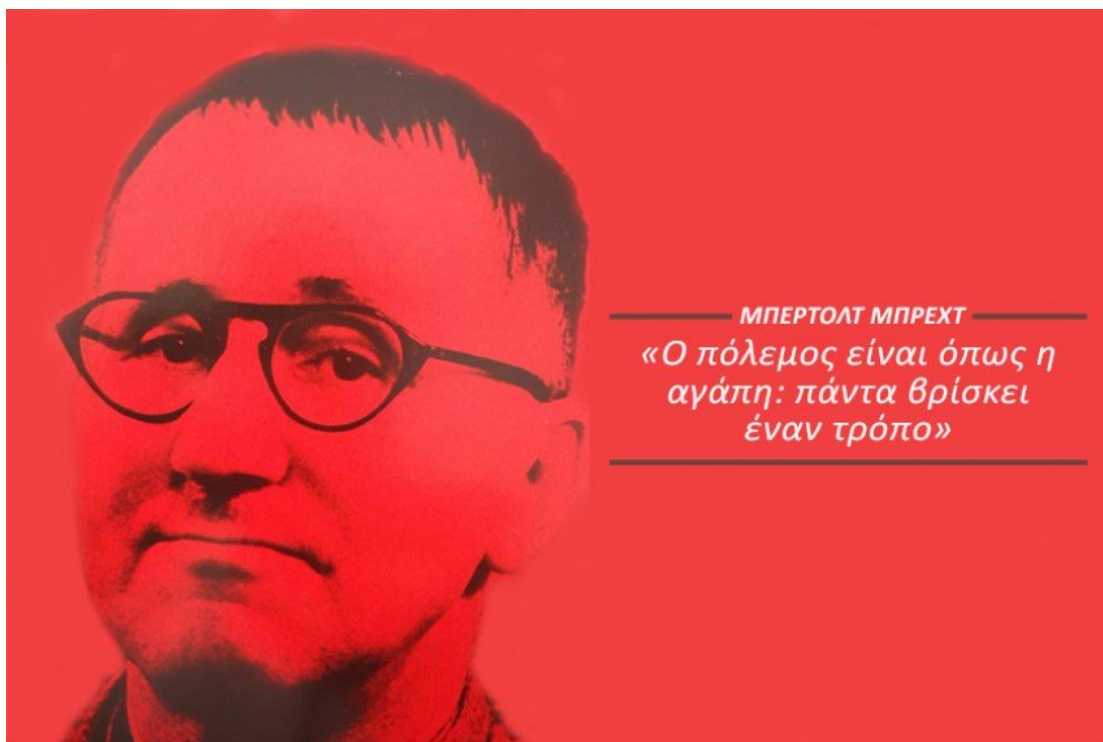

«Άρα, πρέπει να πολεμάμε, ακόμα κι όταν ο εχθρός έχει νικήσει»

Μπέρτολτ Μπρέχτ

ΜΠΕΡΤΟΛΤ ΜΠΡΕΧΤ

«Ο πόλεμος είναι όπως η
αγάπη: πάντα βρίσκει
έναν τρόπο»

Γεννημένος το 1898 στη Βαυαρία, έζησε στις χειρότερες σθνθήκες εν μέσω δυο παγκοσμίων πολέμων με το φασισμό να κυριαρχεί στην Ευρώπη πράγμα που καθόρισε τον ίδιο και το έργο του σε συνάρτηση η νικηφόρα Οκτωβριανή Επανάσταση θέτει τον εαυτό του σε πράξει επιβεβαιώνοντας την ρήση «Σ' αυτήν την εποχή των αποφάσεων πρέπει ακόμα και η τέχνη ν' αποφασίσει».

Στρατεύεται με τους κομμουνιστές. Κατακτά τη γνώση του μαρξισμού – λενινισμού προκειμένου. Παρακολουθεί μαθήματα στη Μαρξιστική Σχολή Εργατών που του Κομμουνιστικού Κόμματος της Γερμανίας. Σημειώνει ο Βάλτερ Μπένγιαμιν: **«Ο Μπρεχτ φοίτησε στο σχολείο του Μαρξ. Τοποθετείται στο πλευρό του προλεταριάτου. Προσανατολίζει τη δημιουργία και τη δραστηριότητά του με ό,τι είναι χρήσιμο στο προλεταριάτο, μέσα στην πόλη των τάξεων...»**²³.

Σταθερή αρχή του Μπρέχτ που λειτούργησε ως φίλτρο στις θέσεις του σημειώνοντας ο ίδιος: **«για την τέχνη το να είναι κανείς ακομμάτιστος σημαίνει μονάχα ότι ανήκει στην παράταξη που κρατά τα ηνία της εξουσίας»**.²⁴ Αυτό καθόρισε του έργο, αλλά και η πολιτική του δράση.

Αυτή η αναπόσπαστη διαλεκτική σχέση εδράζεται στην πολιτικοποίηση της τέχνης και στη μετατροπή της σε όπλο της εργατικής τάξης για την ανατροπή του καπιταλισμού, την οικοδόμηση του κομμουνισμού που **«είναι το απλό, που είναι δύσκολο να γίνει»** όπως έγραφε

Με τα μάτια και τα αυτί ανοιχτά προς το συμφέρον της εργατικής τάξης περπατούσε μαζί κάνοντας πράξη τον στίχο του **«Επαινώ αυτούς που αλλάζουν κι έτσι μένουν οι ίδιοι»**.

John Heartfield Καλλιτεχνης κομμουνιστής – ριζοσπάστης μετα τέλος του Α Παγκοσμίου Πολέμου, δημιούργησε ανατρεπτικό αντιφασιστικό φωτομοντάζ για την καταπολέμηση της ναζιστικής προπαγάνδας στη Γερμανία της δεκαετίας του '30 - κατατάσσοντάς τον στον πιο καταζητούμενο κατάλογο της Γκεστάπο.

Τυλίγοντας το κεφάλι αυτού του νεαρού άνδρα στις σελίδες της εφημερίδας Onward του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος (Vorwärts)), Το φωτομοντάζ υποδηλώνει ότι αυτός έχει τυφλωθεί και ακόμη και κωφός στην πραγματικότητα που τον περιβάλλει.

Η λεζάντα γράφει "Είμαι κεφάλι λάχανου. Ξέρετε τα φύλλα μου (που σημαίνει τόσο εφημερίδες όσο και φύλλα λάχανου στα γερμανικά); Όποιος διαβάζει αστικές εφημερίδες γίνεται τυφλός και κωφός."

John Heartfield

Υπερβατικός ο Μπρεχτ με τον εαυτό του, αναβάθμιζε διαρκώς τη σκέψη του, διαμόρφωνε τη συγκροτημένη μελετά το Κεφάλαιο του Καρλα Μαρξ, αντιπαρατέθηκε ολοκληρωτικά με την αστική αντίληψη περί της τέχνης ως μία πανανθρώπινη αξία συγκρούστηκε με την ιδεαλιστική εκδοχή της

τέχνης που φέρει την κυρίαρχη αστική ιδεολογία.

Η τέχνη για τον Μπρέχτ έχει αξία στο βαθμό που έχει πρακτική κοινωνική χρησιμότητα και εφαρμογή, μόνο ο ρεαλισμός και μάλιστα στη σοσιαλιστική του εκδοχή είναι ικανός να επιτελέσει με αποτελεσματικότητα το συγκεκριμένο καθήκον., σημειώνει: **«Ρεαλιστικό σημαίνει: αυτό που ξεσκεπάζει το πλέγμα της κοινωνικής αιτιότητας/αυτό που αποκαλύπτει τις κυρίαρχες απόψεις σαν απόψεις των κυρίαρχων/αυτό που γράφει από την πλευρά της τάξης εκείνης, η οποία για τις χειρότερες αντιξοότητες που αντιμετωπίζει η ανθρώπινη κοινωνία, έχει έτοιμες τις πιο πλατιές λύσεις/αυτό που τονίζει τη στιγμή της ανάπτυξης/αυτό που είναι συγκεκριμένο και καθιστά δυνατή την αφαίρεση»**25.

Η σκέψη του πατάει γερά πάνω στις παρατηρήσεις του Λένιν ότι **«εκεί όπου οι αστοί οικονομολόγοι έβλεπαν σχέσεις πραγμάτων (ανταλλαγή εμπορεύματος μ' εμπόρευμα), ο Μαρξ αποκάλυψε σχέσεις ανάμεσα σε ανθρώπους»**26. Εδώ εδράζεται η αντίληψή του ότι, η έννοια του ανθρώπου δεν είναι σύννομη με υπερβατολογικές αρχές όπως διακηρύσσουν οι ιδεαλιστικές αλλά αντίθετα ο άνθρωπος αποτελεί το σύνολο των κοινωνικών του σχέσεων που εδράζονται πάνω στη βάση της οικονομίας και βρίσκονται σε μία διαδικασία διαρκούς αλλαγής, η οποία και αποκρυσταλλώνεται στην πάλη των τάξεων, επισημαίνοντας: **«Κι αν ο άνθρωπος κινείται ανάμεσα σε αντιθέσεις, είναι γιατί δεν είναι ο ίδιος σε δύο διαφορετικές στιγμές. Η εξωτερική πραγματικότητα προκαλεί συνεχώς μία εσωτερική ανασύνταξη. Το συνεχές εγώ είναι ένας μύθος. Ο άνθρωπος συνεχώς διαλύεται και ξαναφτιάχνεται»**27.

Αυτή άποψη του Μπρέχτ, έρχεται σε αντιστοιχία με η XVI θέση του Μπένγιαμιν για το ρεύμα του ιστορικισμού αναφέρει ότι δίνει την **«αιώνια»** εικόνα του παρελθόντος. Εν αντιθέσει με αυτό: **«Ο ιστορικός υλιστής αφήνει τους άλλους να εξαντληθούν με την πόρνη που ονομάζεται "Μια φορά κι έναν καιρό" στο μπουρδέλο του ιστορικισμού. Παραμένει κύριος των δυνάμεων του: ώριμος αρκετά για να ανατινάξει το συνεχές της ιστορίας»**28.. Καθήκον λοιπόν της τέχνης να γίνει όπλο της εργατικής τάξης με στόχο να διαρρήξει το αστικό ιδεολογικό κατασκεύασμα, να το κάνει θρύψαλα και στη θέση της να εγκαθιδρύσει τις συνθήκες η οποία θα απεγκλωβίζει την εργατική τάξη από τα ιδεαλιστικά δεσμά της ιστορικής συνέχειας του σάπιου καπιταλιστικού συστήματος που το κουβαλάει στην πλάτη της αιώνες.

Με αυτό το σκεπτικό ο Μπρέχτ το ενσωματώνει οργανικά και λειτουργικά στο θέατρο και την ποίηση του. Με βασικό όπλο τον διαλεκτικό υλισμό ο Μπρέχτ επιζητούσε την κοινωνική αφύπνιση και την ενεργητική δραστηριοποίηση του κοινού 26 προσπαθώντας να καταργήσει την αστική αντίληψη που περνούσε μέσα από τις παλιές θεατρικές φόρμες και στηρίζονταν **«αποκλειστικά στην ψευδαίσθηση και τη συγκινησιακή ταύτιση και φόρτιση, δημιουργώντας στους θεατές ένα είδος εθισμού και εξάρτησης».**²⁹

Σταθερή επιδίωξη του Μπρέχτ είναι η δημιουργία ενός πεδίου κοινωνικής ανατροφοδότησης και αλληλεπίδρασης όπου οι θεατές θα καλλιεργούν το κριτικό τους πνεύμα, καταργώντας ουσιαστικά την ίδια τους τη συνθήκη ως θεατές, καθώς από παρατηρητές θα μετατρέπονται σε δρώντα υποκείμενα. Εισάγει νέα δεδομένα στην θεαση μεσο της αποστασιοποίησης, οδηγεί το θεατή να αναζητά τα αίτια σύνδεση των γεγονότων να αποσπάται από τη συναισθηματική φόρτιση τους στη ροή του μύθου.

War and Corpses: The Last Hope of the Rich,
John Heartfield (German, 1891-1968) - *ALC*, 11/18 (April 24, 1932)
© 2007 Artists Rights Society (ARS) / New York / VG Bild-Kunst, Bonn

Αυτή η γνωσιοθεωρητική εκγύμναση των θεατών έχει να κάνει με τη διαμόρφωση μιας νέας αισθητηριακής αντίληψης της πραγματικότητας, που αποσκοπεί στην εξάσκηση και αντιμετώπιση των πολυσύνθετων και πρωτόγνωρων καταστάσεων. Αλλωστε ό ίδιος πιστεύει ότι η τέχνη δεν είναι ένας τόπος μακαριότητας, ούτε για τους καλλιτέχνες ούτε για τους θεατές. Αντίθετα, είναι ένας τόπος παρουσίασης ιδεών, κοινωνικών καταστάσεων και συμπεριφορών. Γι' αυτό ακριβώς πρέπει **«σαν φακός να μεγεθύνει»**, να αντανακλά την ιδεολογική διαπάλη που συντελείται.

Να πως ο Μπρέχτ διατυπώνει τις σκέψεις του για το θέατρο σε μία επιστολή του γραμμένη το 1935, σχετικά με την Όπερα της Πεντάρας: **«Εγώ παρουσίασα έτσι την πραγματικότητα- επειδή δεν έχει καμία σημασία να ερμηνεύσεις τον κόσμο, αλλά να τον αλλάξεις- ώστε κάποιος να βλέπει καθαρά τις αιτίες και τις συνέπειες και να μπορεί να παρέμβει»**³¹. Σαφής η αναφορά στον Μαρξ και τις «Θέσεις για τον Φόιερμπαχ» όπου συμπυκνώνεται η θέση στην φράση του Μαρξ: **«Οι φιλόσοφοι μονάχα ερμήνευαν με διάφορους τρόπους τον κόσμο, το ζήτημα όμως είναι να τον αλλάξουμε».**

Η πραγματική αλήθεια, έχει ταξικό περιεχόμενο Αναφερόμενος στο ζήτημα της αλήθειας ο Μπρέχτ διαπιστώνει πως: **«Οι κλασικοί του Μαρξισμού έδωσαν κι εξασφάλισαν μεγάλη προσοχή στην αρχή του γερο-Χέγκελ ότι η αλήθεια είναι συγκεκριμένη. Η αρχή αυτή απέδειξε μια σπάνια εκρηκτική δύναμη και θα την αποδεικνύει συνεχώς».**³² Η αλήθεια επομένως είναι επαναστατική και ως τέτοια αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για μια ολοκληρωμένη διαπάλη στο επίπεδο της ιδεολογίας και της τέχνης της εργατικής τάξης απέναντι στην αστική.

Εμβληματικές μπορούν να χαρακτηριστούν οι πέντε δυσκολίες κατά το γράψιμο της αλήθειας που όρισε ο Μπρέχτ. Αποτελούν κώδικες διατύπωσης με ταξικό πρόσημο μιας αδιάκριτης σχέσης και αλληλεπίδρασης που υπηρετούν τον στρατηγικό στόχο της εργατικής τάξης. Κωδικοποιημένη πολεμική απέναντι στον φασισμό σε συνθήκες ανόδου των ναζι στην Γερμανία. Λειτουργούν ως πρόσκληση συστράτευσης των καλλιτεχνών, των συγγραφέων, των διανοούμενων· όσων μεταχειρίζονται τον λόγο και την τέχνη, να πάρουν σαφή θέση εναντίον του φασισμού γράφοντας την αλήθεια με βάση πέντε παρακάτω σημεία:

1) το θάρρος να γράφει κανείς την αλήθεια παρόλο που την καταπνίγουν

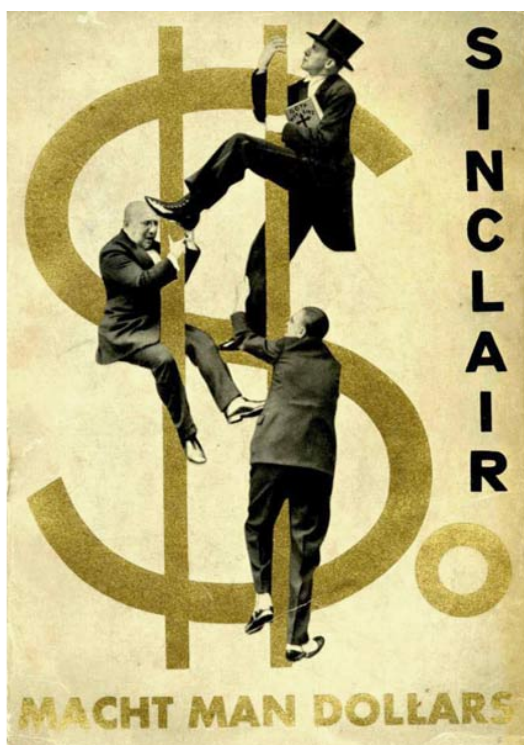
2) η εξυπνάδα να αναγνωρίζει κανείς την αλήθεια παρόλο που την καλύπτουν

3) η τέχνη να κάνει κανείς την αλήθεια εύχρηστη σαν όπλο

4) η κρίση να διαλέγει κανείς εκείνους που θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν την αλήθεια αποτελεσματικά και

5) η πανουργία να τη διαδίδει κανείς ανάμεσα σε πολλούς^{33 29}

Απέναντι στην έλευση του φασισμού, η οποία μάλιστα εξυμνείται από τους φουτουριστές και τους συστημικούς διανοούμενους, υψώνεται ως απροσπέλαστος κυματοθραύστης δηλώνοντας κατηγορηματικά: **Ο φασισμός είναι μια ιστορική φάση, στην οποία μπήκε ο καπιταλισμός, σαν κάτι το καινούριο και συνάμα παλιό. Ο καπιταλισμός υπάρχει στις φασιστικές χώρες ακόμη μόνο σαν φασισμός και ο φασισμός μπορεί να καταπολεμηθεί μόνο σαν καπιταλισμός, σαν πιο απροκάλυπτος, θρασύς, συντριπτικός και δολερός καπιταλισμός³⁴**

Η συγκεκριμένη ανάλυση του φασισμού ως ιδιαίτερη μορφή οργάνωσης του καπιταλισμού, βρίσκεται στον αντίποδα από άλλες που υποστήριζαν και υποστηρίζουν και σήμερα ότι πρόκειται για παρέκκλιση από την καπιταλιστική διαχείριση γιατί τεκμηριώνεται απο το ότι έμεινε άθικτη οικονομική βάση του φασισμού, δηλαδή την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, άσχετα αν κάποιοι «έχυναν» μαύρα δάκρυα και καταδίκασαν τη βαρβαρότητα του φασισμού ο Μπρέχτ σημειώνει: **«Αυτοί που είναι ενάντια στον φασισμό χωρίς να είναι ενάντια στον καπιταλισμό, αυτοί που θρηνούν για τη βαρβαρότητα που προέρχεται από τη βαρβαρότητα, μοιάζουν με εκείνους που θέλουν να έχουν μερίδιο από το μοσχάρι, είναι όμως ενάντια στη σφαγή του. Θέλουν να φάνε το κρέας, αλλά να μη δουν το αίμα. Είναι ικανοποιημένοι αν ο χασάπης πλύνει τα χέρια του πριν τους το παραδώσει. Δεν είναι ενάντια στις σχέσεις ιδιοκτησίας, που γεννούν τη βαρβαρότητα, είναι μόνο ενάντια στη βαρβαρότητα».** 35

Η αναφορά του αυτή φωτίζει τον πραγματικό πυρήνα της οικονομικής του ουσίας του φασισμού που ξεπερνά το στείρο ενοχικό κατηγορητήριο της ηθικολογικής βαρβαρότητας του φασισμού [30] όπως ο Μαξ Χορκχάιμερ θέλοντας να αντιδράσει στις αντιλήψεις περί ολοκληρωτισμού έγραφε πως: **«Όποιος δεν θέλει να μιλήσει για τον καπιταλισμό-ιμπεριαλισμό, καλά θα κάνει να σωπαίνει για τον φασισμό».** Σε αυτές τις επικίνδυνες θέσεις που ουσιαστικά αθρώνουν το χέρι που όπλισε το φασισμό ο Μπρεχτ απαντά με ιδιαίτερη αυστηρότητα λέγοντας: **«Όποιος δεν θέλει να εγκαταλείψει την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, όχι μονάχα δεν θα απαλλαγεί από τον φασισμό, αλλά θα τον χρειάζεται».** 36

Χωρίς συναισθηματικές προσεγγίσεις ο Μπρεχτ τον αντιμετώπισε το φασισμό προέκταση της αστικής δημοκρατίας, αιχμή του δόρατος της, σε συνθήκες καπιταλιστικής κρίσης

αναλύοντας την άνοδο του φασισμού με κοινωνικά και ταξικά κριτήρια, τον προσδιορίζει ως έκφραση του ιμπεριαλισμού, ως το ανώτερο στάδιο του καπιταλισμού, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για την ύστατη μεγάλη προσπάθεια να διασωθεί η ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Γι' αυτούς τους λόγους ο Μπρεχτ καταλήγει πως: **«Ο πιο επικίνδυνος, ο μοναδικός πραγματικός εχθρός του φασισμού είναι ο κομμουνισμός και αυτό το ξέρει και ο ίδιος ο φασισμός».**

Αυτή του η θέση ήταν καθοριστική και την ενσωμάτωσε σε όλα τα έργα του, τα οποία έθεσε στον αγώνα ενάντια στον εκφασισμό της κοινωνίας. Με τη μέθοδο της αποστασιοποίησης αποδόμησε την αποχαυνωτική συγκινησιακή πρόσληψη του έργου από το κοινό και με αυτό τον τρόπο η τέχνη αποκτά πολιτικό ρόλο και χαρακτήρα· διαλέγει στρατόπεδο και γίνεται όπλο απέναντι στον φασισμό και τον καπιταλισμό.

Όπως εύστοχα επισημαίνει ο ομοϊδεάτης του, Βάλτερ Μπένγιαμιν: **Ο Μπρεχτ επεξεργάστηκε το δόγμα της μεταμόρφωσης της λειτουργίας. Ήταν ο πρώτος που σχημάτισε για τους διανοούμενους αυτήν τη μεγάλης σημασίας απαίτηση: Να μην παραδίδουν τίποτα στο μηχανισμό παραγωγής χωρίς να τ' αλλάζουν ταυτόχρονα, όσο είναι δυνατό, με την έννοια του σοσιαλισμού**³⁹. Έτσι ο Peter Bürger συμπληρώνει: **«Από τις αναλύσεις του Μπρεχτ καθίσταται σαφές ότι το πρωτοποριακό έργο τέχνης, αν και αναγκαστικά δε φτάνει της επαναστατικοποίησης της βιοτικής πρακτικής τον οποίον έθεσαν τα ιστορικά κινήματα της πρωτοπορίας, ταυτόχρονα διαφυλάσσει την πρόθεσή τους».**^[40] Το χαρακτηριστικό αυτό αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο του μπρεχτικού έργου, ακριβώς διότι διαφυλάσσει ^[32]τη ριζοσπαστικότητα του απέναντι στον ελλοχεύοντα κίνδυνο της αφομοίωσής του από την κυρίαρχη αστική ιδεολογία.

Στο δοκίμιό του **«Ο συγγραφέας ως παραγωγός»** ο Μπένγιαμιν επισημαίνει την επιφανειακή αντίφαση: **«Ο αστικός μηχανισμός παραγωγής και δημοσίευσης μπορεί να αφομοιώνει, δηλαδή να μεταδίνει, εκπληκτικές ποσότητες επαναστατικών θεμάτων χωρίς μ' αυτό να αμφισβητεί σοβαρά την ίδια την ύπαρξή του, ούτε την ύπαρξη της τάξης που τον κατέχει».** 41

Η αντίληψη του Μπρέχτ για την τέχνη και την κοινωνία προσδιορίζεται με σαφήνεια στις περίφημες ιστορίες του κ. Κόϋνερ: **«Ο κ. Κ αντάμωσε τον κ. Βιρ που έκανε πόλεμο στις εφημερίδες. Είμαι ένας μεγάλος εχθρός των εφημερίδων, είπε ο κ. Βιρ, δε θέλω εφημερίδες. Ο κ. Κ αποκρίθηκε: Εγώ είμαι ακόμα μεγαλύτερος εχθρός των εφημερίδων. Θέλω άλλες εφημερίδες».** 42

Αν θέλουμε πραγματικά να αναγνωρίσουμε το έργο του Μπρέχτ, δεν υπάρχει άλλος δρόμος, παρα να παραθέσουμε τα δικά του κείμενα. Ενδεικτικά των θέσεων του για την τέχνη, είναι επιστολή που έστειλε το 1917 σε ηλικία δεκαεννιά ετών, αηδιασμένος από την αστική τέχνη, γράφει στο φίλο και μετέπειτα συνεργάτη σκηνογράφο **Κάσπαρ Νέχερ: «Προτείνω να κλειστούν τα θέατρα – για λόγους καλλιτεχνικούς. Πριν κρεμαστεί και ο τελευταίος θεατής σ' άντερα του τελευταίου ηθοποιού, τέχνη δεν πρόκειται να υπάρξει».**⁴³ Αυτός ο εξευτελισμός της αστικής τέχνης καταλήγει με συνέπεια σ' έναν άλλο υπαινικτικό αφορισμό **«...Ήμουν άβολος και σκέφτομαι να μείνω άβολος και μετά από το θάνατό μου. Θα υπάρξουν και τότε δυνατότητες».**

Του Τάκη Βαρελά
Δημοσιεύτηκε στο alt.gr

Πηγές

- 36 Μπρεχτ, 1985, σελ.52-53
- 37 Burger, 2010, σελ.186
- 38 Debord, 2016, σελ.168-169
- 39 Μπένγιαμιν, 1972, σελ.128-129
- 40 Burger, 2010, σελ.188
- 41 Μπένγιαμιν, 1972 σελ.129
- 42 Μπρεχτ, 2008, σελ.80
- 43 Ελληνούδη, 2013, σελ.78